

Mõnda Tartu Ülikooli osast Eesti juutide kultuuriloos

Juudid on alati omistanud suurt tähtsust haridusele ja püüdnud võimaldada oma rahvale maksimaalselt kõrget haridust. Vanal ajal, kui juutidel oli oma riik, ja ka varasel keskajal, kui nad elasid juba võõrsil, aga neisse suhtuti siiski inimlikult, olid juudi haritlased tihedates sidemetes tolle aja maailma tippkultuuriga.

Olukord muutus järsult sel ajal, kui katoliku kirik sai Euroopas kultuuripoliitika ainuvalitsejaks. Jesuiidid ei suutnud juutidele andestada nende kangekaelset keeldumist ristiusku üle minna. Karistuseks isoleeriti nad nii füüsiliselt kui ka vaimset. Neilt nõuti loobumist judaismist ja riiklikult kehtestatud ideoloogia truud teenimist (eks tule tuttav ette!). Juute, kes reetsid oma rahva, kanti lausa kätel. Neile kingiti aadlitütleid, jagati maid ja mõsaid, anti kõrgeid ametikohti. Kuid ülejooksikuid leidis vähe. Valdav enamik juudi vaimuelu kandjaid sulgus kinnistesse kogukondadesse, juudid õppisid ja õpetasid pühakirja, tegelesid müstikaga.

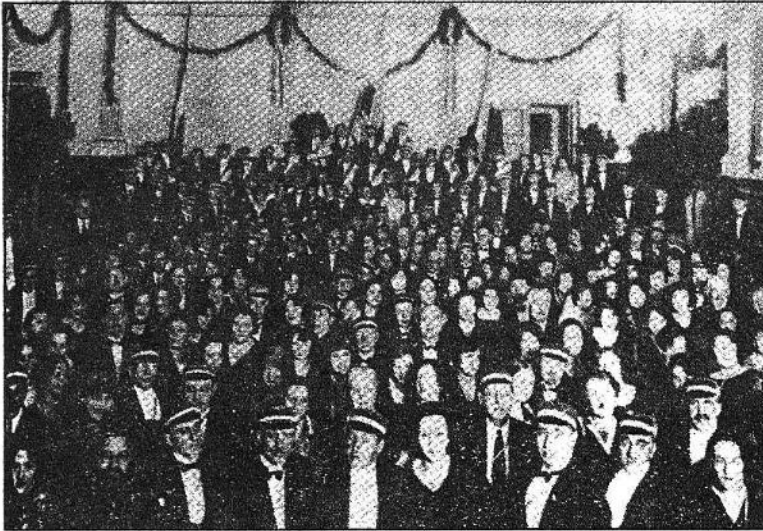
Suhtumine juutidesse muutus XVIII sajandi lõpul. Järk-järgult kehtestati läänemaades kõigile võrdsed inimõigused. Alates möödunud sajandi keskelt anti juutidele kõigis Euroopa riikides (välja arvatud Venemaa) võimalus haridust saada. Nemad kasutasid seda lausa rünnates kõrgkooli. Viini ja Berliini, Pariisi ja Praha ülikoolides oli juudi rahvusest üliõpilasi kuni 10% tudengite üldarvust, kuigi elanike hulgas ei ületanud juutide osakaal 1–2%.

Aga suurem osa maailma juutkonnast elas Vene impeeriumi territooriumil. Venemaal kehtisid juutidele jäigad piirangud. Raske oli pääseda isegi gümnaasiumi, rääkimata kõrgkoolist.

Selles Vene juutidele kehtestatud teaduskõrbes oli ainsaks oasiks Tartu Ülikool, kus võeti vastu mitte ainult Eestimaa ja Liivimaa kubermangust, vaid ka paljudest teistest piirkondadest pärit juudi noori. Tartu Ülikoolist kujunes suurim juudi rahvusest üliõpilaste keskus kogu Venemaa ulatuses. 1932.a. välja antud "Tartu Üliõpilaskonna ajaloo" andmetel õppis Tartus 1890.a. kokku 1694 tudengit, neist 333 olid juudid, 1895.a. oli üliõpilasi kokku 1064, neist juute 243.

Tartust sai Eesti juutide kultuurikeskus. Tudengite ja hiljem ka juba Tartu Ülikooli lõpetanud juudi haritlaste initsiatiivil asutati ühinguid ja sellise. Kees vilgas kultuuritegevus, sealjuures, nagu juutidel kombeks, erisugustel ideoloogilistel tasanditel. Osa juute hakkas levitama sionistlikke ideid, teised pooldasid kultuuriautonoo-

Kultuur on kõigi, nii suurte kui ka väikeste rahvaste ühislooming. Kultuuri levikut ei takista riigipiirid ega keeled. Eri rahvaste kultuuride vastastikune mõju oligi eelduseks tänapäeva äärmiselt mitmekesise ja imetlusväärse maailmakultuuri tekkele.. Sest ajast, kui juudid vägivaldselt mööda ilma hajutati, on nad aastasadu olnud tihedalt seotud paljude rahvaste kultuuriga, on sealt vaimuvara ammutanud ja samas sinna omalt poolt midagi lisanud. Ka eestlaste ja juutide kultuurikontaktid on olnud mõlemale rahvale kasulikud. Märkimisväärne osa juudi kultuuriloos on olnud Tartu Ülikoolil.

Tartu Ülikooli juudi üliõpilaste korporatsiooni "Limuvia" aastapäeva tähistamine 1928. aastal.

miat, kolmandad sotsialismi.

Vanim juudi üliõpilaskorporatsioon oli 1874. a. loodud Juudi Üliõpilaskassa, mille ülesandeks oli vaeste tudengite materiaalne abistamine.

Üliõpilased omalt poolt osutasid hindamatut abi esimese juudi algkooli avamisel 1875. aastal. Õpetajateks olid seal Tartu Ülikooli tudengid, kes töötasid tasuta, lähtudes soovist tõsta oma rahva kultuuritaset.

1883.a. asutati Kirjanduslik Muusikaline Ühing, järgmisel aastal Teaduslik Ühing. Hiljem, 1907.a. ühendati mõlemad Kirjanduslik-Muusikalise-Teadusliku Ühingu nime all (KMTÜ). Palju mõjukamaks kujunes 1884.a. asutatud Akadeemiline Ühing Juudi Rahva Ajaloo ja Kirjanduse Tundmaõppimiseks. See ühing tegutses kuni

Eesti Vabariigi annekteerimiseni ja tal oli olulisi teeneid rahvuslike ideede levitamisel ning assimilatsiooni vastu võitlemisel.

Maailmasõja, Tartu Ülikooli Venemaale evakueerimise, revolutsiooni ja Saksa okupatsiooni tagajärjel kahanes juudi üliõpilaste arv kümnekordselt. Juudi kultuuritegevus Tartus katkes.

Eesti Vabariigi iseseisvumise järel hakkas Tartu Ülikoolis õppivate juutide arv uuesti tõusma ja juba paari aasta pärast oli neid jälle paarsada. Nüüd õppisid siin Eestist ja Lätist pärit noored. Sel ajal kujunes Eesti juutide suurimaks keskuseks Tallinn, kuid Tartu Ülikool jäi ikkagi juudi haritlaskonna taimelavaks. Üliõpilased olid väga aktiivsed, taastati vanu ja loodi uusi organisatsioone.

1923.a. tulid kokku endised KMTÜ vilistlased. Pühitseti oma ühingu 40 aasta juubelit ja otsustati end reorganiseerida korporatsiooniks. Eesti Vabariigi aastapäeval 1924 ilmusid avalikkuse ette esimese juudi üliõpilaste korp. "Limuvia" liikmed, kandes uhkelt oma sinivalgekuuldeid värve. 1932.a. oli "Limuvia" 60 tegevliiget ja juba 270 vilistlast, sest ta pidas end KMTÜ õigusjärglaseks.

Samal ajal organiseerisid sionistlikult meelestatud juudi üliõpilased oma korporatsiooni "Hasmonea" (registreeriti 5. oktoobril 1923). Selle värvideks olid helesinine-kuld-valge. Ka sellel korporatsioonil oli tegevliikmeid 60 ümber. Vilistlasi oli vähe.

Juudi naisüliõpilased asutasid 1924.a. oma ühingu "Hazfira", mille tegevus jäi tagasihoidlikumaks.

Vastu tulles kohalike juudi organisatsioonide palvele, avati Tartu Ülikooli nõukogu otsusega (mille kinnitas Eesti Riigivanem 14. veebruaril 1934) juudaica õppetool. Selle põhiülesandeks oli ette valmistada õpetajaid juudi koolidele, kuid samal ajal õpetada juudi kultuuriga seonduvaid õppeaineid kõigile soovijatele. Professuuri hakkas juhatama endine Leipzigi ülikooli professor Lazar Gulkovitsch.

Ka mõned eesti rahvusest Tartu Ülikooli õppurid olid huvitatud juudi ajaloo, kultuuri ja judaismist. Näiteks silmapaistev keeleteadlane Pent

Nurmekund õppis ja õpetas heebrea keelt. Paul Ariste omandas jidiši keele nii täielikult, et kui ta osales Prantsusmaal jidiši kongressil, esinedes ka ettekandega, siis oli raske juute uskuma panna, et kõneleja ei ole juut, vaid eestlane. Uku Masingust ja tema tegevusest juutide heaks tuleks kirjutada omaette artikkel, ta oli erakordne inimene.

Pärast Eesti annekteerimist Nõukogude Liidu poolt likvideeriti kõik rahvuslikud organisatsioonid.

Saksa okupatsioon andis lõpliku löögi. Kõik juudid, kes ei jõudnud põgeneda, hukati, nende hulgas ka professor Gulkovitsch. Kõik juudi kultuuriga seotud materiaalsed varad hävitati. Siinjuures tuleb eraldi ära märkida kahe eespool mainitud Tartu Ülikooli õppejõu enastalgavat tegevust — need olid professorid Uku Masing ja Paul Ariste. Esimene aitas varjata oma õpilast Isidor Levinit ja päästis sellega noormehe kindlast surmast. Teine peitis ära suurema osa Tartu sünagoogile kuulunud varast. Juudi rahvas ei unusta kunagi nende inimeste teeneid. Uku Masingu mälestuseks on istutatud puu Jeruusalemmas fašismiohvrite memoriaalmuuseumi pargis.

Pärast sõda hakkas ajalugu korduma. Nõukogude Liidus ei kehtestatud ametlikult juudi vastaseid seadusi. Samal ajal levis partei liinis salajasi direktiive, milles soovitati kõrgkoolide sisseastumiseksamitel juudi rahvusest tudengikandidaate läbi kukutada.

Tartu Ülikool oli ainus, kus seda korraldust ignoreeriti. Siin võeti vastu kõiki noori, kriteeriumiks olid andekus ja töökus, mitte rahvuslik päritolu. Nii saidki teistest vabariikidest pärit juudid õppimisvõimaluse Tartus. Mõnele neist sai Eesti ka uueks kodumaaks. Nii neile kui ka oma sünnikohta naasnud haritlastele jäi eluajaks mälestus Tartu Ülikoolis veedetud aastast kui oma elu kõige paremast ja õnnelikumast perioodist.

Lõpetuseks. Kultuurisidemed on alati kahepoolsed. Tartu Ülikoolis on aegade jooksul õppejõududena ja teadlastena töötanud (ja töötavad) paljud juudid. Nad on andnud oma poolse panuse Tartu Ülikooli arendamiseks ja tema rahvusvahelise maine tõstmiseks. Mitmes Eesti arhiivis on selle kohta piisavalt materjali. Kahjuks ei ole seni leidunud uurijaid, keda see teema võiks huvitada.

Samal ajal on mõningaid juudi õpetlastega seotud aspekte uurinud välisestlased. Näiteks on Stockholmis elav meditsiinidoktor Ilo Käbin kirjutanud sisutiheda artikli "Juudi arstide osast Eesti arstiteaduse ajaloo". ELHONEN SAKS

Paul Ariste ja Uku Masing on palju teinud Eesti juutide heaks.

